

decanta cap al concepte del Bearn, on sembla que són cims menys grossos; d'altra banda la cosa antiga havia de ser l'altura, perquè *eo* (= arag. IBÓN, DCEC/DECH) designava un estany d'alta muntanya: i quan, en la citada sentència de 1290, el *Turon* és un lloc important, damunt d'un 'ibón', havia de ser un cim dels grans (altrament porta el nom propi d'*Ilheo*, que és petrificació del mateix *eo*, veg. DECH III, 436b2-6).

Sens dubte en el Bearn deu designar altures més baixes, car Lespy-R. defineix «*turou*: tertre, monticule» (cf. *turoú, turoin*, Palay); tanmateix el mateix Lespy en cita dos d'anomenats, bastant apartats de Pau, un a l'Oest, vora Navarrenx (a la ratlla del basc) i un a Arthés, al NO. de Pau, que ha de ser un bon «tertre»: car li diuen, amb ribets històrics, «*Turou* des Mäurous».

En tot cas, pel que fa a Bigorra, n'hi ha d'altíssims i renomats (que cito segons els mapes de Schrader o d'Etat Major): entre altres el molt conspicu *Turon de Neuville* (en terme de Aragnouet-Luz): no sé si és el mateix o diferent (en tot cas han de ser a la vora) el *Turon* que el mapa Schrader (excel·lent en topografia i en toponímia, full n.º 1) anomena *Turon* (i prou), situat a 1 km. del cim culminant del gegantesc massís del Neuvielle: és clar que ha de ser més baix que el cim d'aquest, a l'ENE. de Gedre, però com que està al Sud del cim culminant, entre aquest i la frontera espanyola (en els accessos formidables del Mont Perdut i el Marmoré), no pot ser un «monticule».

En fi, en simple llista d'abast geogràfic, des de la Garona aranesa anant cap allà: *Turoun* mas o pagesia a Sengoagnet (distr. de St. Gaudens; a la Ribera de Luixon, *Turoun de Pouy* (a la vall de Larboust); a l'alt Lavedà, t. de Chèze *Turoun de Subenyeous* i *Turon de Haillà*. Ben pocs en nombre, que sobrevisquin avui, en contrast amb el nombre considerable dels documentats antigament.

Car en aquestes terres comptem amb bona documentació antiga: «Lo casau deu *turoo* d'Ordissa» en doc. de l'a. 1260 (que Luchaire, *Recueil, d'Anc. Textes Gc.*, p. 30, tradueix «*turon, hauteur*»): avui el nom oficial d'aqueix poble és *Ordizan*, al N. de Banheres de Bigorra: calculo que deu ser la cota 625 del mapa departamental, un km. al SE. del poble, i sembla força superior a l'altura d'aquest fons de vall. També a la vall de Bigorra, un doc. de l'any 1429 posa que l'afrontació del terme de Cotdoussan «*puya au turon de Galhiaix*» (Balencie, *Libre Vert de Benac*, p. 311a); de la mateixa comarca, i de cap al mateix temps, ha de ser el doc. p. p. el PSW (VIII, 311), on es marca l'afrontació des d'una «*come que és darrer las fiestres de Begue, e del turon, així cum aquere serre talhe entró al som d'Aron*», d'un anuari de St. Pé de Bigorre.

En el Bearn comptem amb el Cartulari d'Ossau, del qual extracto: «*entró au turon payrós --- d'aquest turon enta ung autre turon ---*» a. 1359; «*entró au turonet qui és passat lo Gabe, énter ---*»; «*au pee deu grand turon de Sogues et d'Arriu*» a. 1440 (*Cart. d'Ossau*, 205.22, 226.24, 230): aquest últim puc identificar-lo: el *Pic de Sobe*, trifini entre els termes dels

pobles d'Arriu i de Brosset, a la ratlla de la vall, aragonesa, de Tena: té 2600 alt.: tenim, doncs, que també en el Bearn *turoun* ha pogut designar grans muntanyes.

El mot, doncs, ha tingut vida mutisecular tant en els Pirineus gascons com en cat.; més robusta en cat. Però la seva àrea cessa abruptament en els límits occid. i merid. d'aquestes dues llengües: res a Aragó més enllà de Benasc («*turón*: en ocasiones por *boñ*»; *turo-nià* 'produir bultos', Ballarín, *Dicc.*), encara cat. més que cast-aragonès. Si Aebischer pretén fer-ho arribar fins a Galícia és amb l'enganyosa habilitat de confondre'l amb un mot ben diferent i que significa 'terrors'. Tampoc podem donar importància a algun fet escadusser i dubtós. MzPi., en adonar-se del nostre mot, va creure haver d'escriure³ parlant del nom de tres pobles homònims, esparsos en els tres extrems del domini castellà-gallec: «*El Turón de Oviedo y Granada, y el Torón de la Coruña* han de ser el nombre común *turó*, corriente en Cataluña, prov. *turon, toron*» (*Orígenes...*, p. 433); però era una suposició infundada, sense base semàntica ni geogràfica ni lexical.

En fi, no negarem del tot aquesta possibilitat: val a dir, però, que és magre indicatiu de l'existència d'un nom de muntanya la del nom de tres pobles (espargits a un miler de de km. un de l'altre); i sense saber que hagin tingut sentit orogràfic ni tan sols si són a cap turó, només perquè hi coincideixen fònicament. A l'alt Aragó vaig anotar a Espuëndolas (a l'alt Cinca) *El Turón* que em qualificaren de «*montículo*» (1965), que per això i per la seva *-rr-* doble, bé pot ser més aviat derivat de *turra* «*terron*». Admetem, però, alguna possibilitat que aquests quatre noms siguin testimoni d'una tènue presència del nostre mot, esvaïda tot seguit, sempre restaria ferma la meua afirmació que l'àrea de *turó* cessava del tot amb els límits catalans i gascons: si, en arribar a la llinda dels boscos, davant del desert, creiem albirar-hi alguns brins d'herba, no direm pas que segueix la boscuria; ni, perquè l'analista troba, en una aigua, indicis de clorur, no dirà que és salada.

El mot català i gascò, pertot, doncs, suposa, com hem vist ací, una base TÜRÖN- (amb u llarga, o si es vol, tancada). Però anem a veure que més al NE., es presenta el mot amb *to-*, o sigui que hi hauria una variant TÜRÖN- amb u breu o oberta. Amb això passem a l'estudi del mot a les altres parts del territori francès, i ja occità. No deixem d'observar, però, que en aquestes altres terres ja no té vida modernament, ni sembla haver-hi tingut mai gaire volum ni vitalitat.

D'antic, prou hi havia estat, i hi resta amb caràcter topogràfic o almenys toponímic. Ja deu ser aquest mot el d'una vella escriptura de l'Albigès, que Cl. Brunel data de l'arcaic decenni dels 1120, on figura amb article, com localitzant una donació: «*R. M. e A. donero una bořdaria, al Toron, als paupes del Ospital*»; és clar que això també podria ser *TORON* 'una deu' (V. aquest article), però el saví i consciencios cartista i provençalista no dubtà en el glossari a definir-lo com ordnim i a situar-lo c. Raissac (prop de Montredon,